

**BADIIY USLUB INDIVIDUALLIGI
(LUQMON BO'RIXONNING "JAZIRAMADAGI
ODAMLAR" ROMANI ASOSIDA)**

Yulduz Turdiyeva

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU

1-kurs tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7122426>

Ulkan iste'dod va samarali ijodiy mehnatining mahsuli bo'lgan har bir asar muallifning "farzandi" kabilidir. Zero, farzand ota-onadan boshqalarga o'xshamydigan tashqi ko'rinish, xulq-atvor, xarakter meros qilib olgani kabi yozuvchi asarida ham ungagina xos bo'lgan uslub, xususiyatlar, alohida jihatlar namoyon bo'ladi. Chunki "Har bir yozuvchining dunyoni ijodiy o'zlashtirish davomida orttirgan hissiyotlar tajribasi, olamni o'ziga xos ko'rish, idrok etish, tushunish va tushuntirish yo'li bo'ladi. Yozuvchining mahorati, tasvirlash san'ati, roviylik darajasi haqida gap ketganda ham, asosan, shu belgilar badiiylik mezonini sifatida qaraladi." Luqmon Bo'rixonning asarlarini 'oqir ekansiz yozuvchining yuqoridagi badiiylik mezonlariga bog'langan o'ziga xos uslubini ko'rishingiz mumkin. Ayniqsa "Jaziramadagi odamlar" romanini badiiy tahlil etar ekanmiz, asarning o'zigagina xos bo'lgan e'tiborli jihatlariga duch kelamiz. Albatta, bu xulosa shu kunga qadar yozilgan, o'qilgan turli mavzudagi romanlar bilan o'zaro qiyosiy tahlil etish asnosida yuzaga keladi. Avvalo, ta'kidlab o'tish joizki, Luqmon Bo'rixonning o'ziga xos ifoda usuli o'quvchini o'ziga jalb qiladi. Asardagi kinoya, piching, qochirimga boy suhbatlar, chuqur ma'noni o'ziga berkitgan o'xshatishlar, achchiq kesatiqlar, shuningdek, samimiy kulgu o'rin olgan tasvirlar asar tilini individuallashtiradi. Asar qahramonlaridan O'roqning onasi Xosiyat xola kelin olganidan keyin butkul o'zgarishni boshlaydi, muallif bu jarayonni uzoqdan uzoq jumlar bilan tasvirlashdan qochib, bir, ikki so'z bilan Xosiyat xolaning ichidagi quvonchdan, baxtdan o'quvchini boxabar qiladi: "...Xosiyat xola, yo'q-yo'q Xosiyat opa, yo'q-yo'q, Xosiyat yanga esa o'zi bilan o'zi andarmon edi. Ahyon-ahyonda erka keliniga erkanib, uning rangsiz lab bo'yog'idan o'g'rincha surkab-surkab, o'z xusniga to'ymay hiring-hiring kuladi." Yozuvchining voqelikka bo'lgan nuqtai nazari, voqealarni kuzatishda yozuvchining nigohi, muallifning asosan qahramonlar ortida harakat olib borishi, ayniqsa, Samad obrazida namoyon bo'ladi va bu yozuvchini voqealar rivojiga, qahramonlar tasviriga to'g'ridan-to'g'ri aralashishidan to'xtatib qoladi. Aksariyat hollarda roman an'anaviy romanlar sirasiga kiritib kelingan, lekin haqiqatdan ham shundaymikan?! Aslini olganda, an'anaviy romanlar mezoniga ko'ra, bu romanda ham bir qaraganda ijobiy va salbiy qahramonlar borligi,

muhabbat mavzusi, ko'p kitobxonlar ko'nikib qolganidek urush tufayli ayriliq yuz berishi va shu kabi boshqa bir jihatlar romanni bu turga kiritishga sabab bo'lishi mumkin. Ammo romandagi boshqa o'ziga xosliklar asarning zamonaviy romanlar sirasiga kirishini ko'rsatadi. Bilamizki, ko'pgina roman voqealari bir-biridan mustaqil boblardan tashkil topganda, bobdan bobga o'tganda voqealardagi uzilish, keyingi bobda yangi mavzuning yoritilib ketilishi, mavzular o'rtasida to'xtalishlarga duch kelamiz. "Jaziramadagi odamlar" romani esa boblarga ajratilgan holda ham o'rtadagi uzilish kitobxonning e'tiborini tortmaydi, zanjirsimon voqealar rivoji boblarni bir biriga ergashtirib ketadi. Eng ajablanarlisi, bu bobning o'zini ham alohida hikoya sifatida asar ichidan yulib olish mumkinligidadir. Ikkinchi va uchinchi boblarni namuna sifatida keltirib o'tadigan bo'lsak, ikkinchi bob so'nggi harbiy xizmatga ketayotgan O'roqning Lolaxon bilan kinixonaga borgani va u yerdagi yorqin tuyg'ularning hislarga boy tasviri bilan tugaydi. Uchinchi bob "Fayzulla akaning xonadoniga kulfat doridi!" degan xabar bilan boshlandi va bob davomida O'roqning halok bo'lishi voqealari tasvirlanadi. Bu bob avvalgisidagi voqealar rivojining davomi bo'lishi bilan birga, alohida tugallangan mazmunga ega hikoyani eslatadi, shuningdek ikkinchi bob ham, zero muallif ikkinchi bobdagi hislar tasviri bilan voqealarga yakun yasab, xulosani o'quvchiga qoldirib kichik hikoya sifatida yulib olishi ham mumkin edi. Bundan tashqari asarda O'roq va Lolaxonning to'y sahnasi tasvirlangan bob ham bo'lib, undagi voqealar rivoji o'zbek qishloqlaridagi to'y jarayonini aks ettiruvchi alohida bir hikoyaga oxshaydi. Bir tomondan bu to'y asar voqealarining uzviy davomi, boshqa tomondan esa to'ydagi odatlar, Ashurning xurmacha qiliqlari, to'ydan keyingi to'yxonaning ahvoli kishiga qishloq to'yining kichik tafsilotini eslatadi. Muallifning asar qahramonlariga bo'lgan munosabati ham o'zgacha, aslida, asarda butunlay ijobiy yoxud butunlay salbiy qahramonning o'zi yoq, yozuvchi hatto bosh qahramonlarni ham oq-qora ranglarda tasvirlaydi. Qahramonlarini Samad obrazida o'quvchiga qadrli qiladi, gohida sevdiradi gohida tanqid qiladi. Asardagi voqealar rivojining markazida turuvchi Lolaxonning inson, tirik jon sifatidagi xohishlari, intilishlari uning idealligiga, qishloq qahramonining bevasi maqomiga putur yetkazsada, yozuvchi haqiqatdan, reallikdan yiroqlashmay, Lola va uning Shunqor Hobilga bo'lgan hislarini-da qalamga oladi, qahramoniga xolislik bilan munosabatda bo'ladi. Shoir kundaligida Lolaxon holati berilgan bu tasvir asli muallifning fikrlaridir: "Ana! Darrov o'zgardi! Darrov, gulday barq urib qoldi! Ana, atay chimrildi, atay jilmaydi. Kitoblar haqida boshlangan suhbatimiz shaharga ko'chdi, undan hayot va turmushga o'tdi, nihoyat, oila haqida shivir-shivir boshladik. Men so'zlar sirli, jozibali chiqishi uchun atay pichirlab gapirdim. U mendan ham o'zib ketdi. Uning

shivir-shivirlaridan ich-ichida guvillab qaynab yotgan ehtiroslar to'foni baribir sezilardi." Roman individualligini aks ettiruvchi yana bir e'tiborli jihat bu romanda aniq geografik hududning ko'rsatilmaganligidir. Romanda keltirilgan makon, joy ta'riflaridan voqealar cho'l hududida bo'layotganini anglab olamiz, Mirzacho'l nomi qalamga olinishini asar oxirigacha taxmin ham qilshingiz mumkin. Ammo 41-sovxoza tegishli posyolka – qishloq respublikamizning aynan qaysi hududida ekanligi mavhumligicha qoladi. Bu holat, shuningdek, zamon tushunchasi bilan ham yuz bergan. Asardagi ayrim atamalar bu voqealar yurtimiz mustaqillikka erishishidan avval yuz berganiga ishora qilsa, boshqa bir voqealar esa vaqt borasida bizni ikkilantirib qo'yadi. Butun boshli romanda davr, zamon tushunchasi haqida so'z ketmaydi. Hattoki, asarning asosiy g'oyalarini ifodalashga xizmat qilgan qahramon O'roqning urushda halok bo'lgani tafsiloti, oqibatlarini asarning bir necha qismlarida tilga olinsada, aynan qaysi urush ekanligi ham noma'lum qoladi. Bu o'rinda yozuvchining aytmoqchi bo'lgan fikri, asarda ochib berilgan g'oya zamon, makon tanlamasligiga ishoradir. Ya'ni, kishining jamiyatdagi o'rni, insonlarning bir-biriga bo'lgan munosabatlaridagi soxtalik, shaxsning ma'lum qoliplarga solinib, inson sifatidagi xohish-istaklaridan ayro tushishi, ba'zi qadriyatlarining inson fojeasiga sabab bo'lishi, urush talofatlari har qanday zamonda, har qanday makonda mavjud degan fikr yotadi. Asarning o'ziga xosligi voqealar rivojining asosiy jihatlaridan bo'lgan muhim detallarni mavhum qilgan holda ham, asar hayotiyligini, badiiyligini ta'minlay olganidir. Zamon, makon tushunchalari o'quvchiga eslatilmaguncha ixtiyoriy tarzda ilg'ab olinmaydi ham, bu holat kitobxonni asar ta'siriga tushib qolishi bilan izohlanishi mumkin. Shuningdek, asarning nafaqat, yozilish uslubi, badiiyligi, balki g'oyaviy yo'nalishi ham o'ziga xoslik kasb etgan. An'anaviy uslubdagi asarlar tamoyillaridan olib qaralsa, romandagi O'roq obrazining harbiy xizmatdan tonishi, urushga bormaslik uchun har xil choralarni qilib ko'rishi vatanga xiyonat, vatan xoini, qo'rqqoqlik deya qoralanib butunlay salbiy obraz sifatida gavdalanishi kerak edi. Albatta, asardagi bir nechta obrazlar tilidan O'roqqa bu ta'na toshlari ham otiladi, oxir oqibatda esa shu qo'rqqoq yigit urush qahramoniga, vatan uchun jonini bergan siymoga aylanadi. Aslida, muallif jamiyat qolipga solib qo'ygan insonning ichidagi haqiqatini ko'rsatishni, uni boricha qabul qilishni maqsad qiladi. Zero, inson bu Yaratganing mo'jizasi, uni jamiyatdagi qotib qolgan qoidalar, aqidalar bilan chegaralash, baholash, xulosa chiqarish ba'zida uning halokatiga sabab bo'ladi. Shu qoliplardan qochishni maqsad qilgan yozuvchi O'roqning qilgan harakatlarini salbiy bo'yoqda ko'rsatib, O'roqni nochor ahvolda tasvirlaydi va kitobxonning rahmi kelib, unga qalban yaqinlashadi, shu yo'l bilan uni aslida ijobiy qahramon darajasiga olib

chiqadi. Haqiqatdan ham O'roq – qahramon qo'rqqoq emas, u har birimizning ichimizdan o'tgan, aytishga jur'at qilolmagan istagini ayta oladi, buni ojizlik deb bilmaydi. U oilasini, farzandini har qanday ishdan ustun qo'ya olgan, hamma jo'r bo'lib, "qahramonlik" deya og'iz ko'pirtirgan urushga borishdan ko'ra, yaqinlarini afzal bilgan, soxtalikdan holi, boricha ko'rinishdan, ichidagini, quvlik, ayyorlikni bilmasdan, boricha aytishdan qochmaydi oddiy qahramondir. Luqmon Bo'rixonning g'oyaviy yo'nalishda bir xillikdan qochib, yangi uslubni yaratish, yangi yo'ldan yurishga harakati bu ham bir yozuvchining badiiy individualligidir

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Эркин Худайбердиев. Адабиётшуносликка кириш: Олий ўқув юртлари учун дарслик. – Т.: «Шарқ», 2008. – 368 б.
2. Луқмон Бўрихон «Жазирамадаги одамлар»: Роман. – Т.: Гафур Ғулом номидаги нашриёт – манбаа ижодий уйи, 2012. – 324 б.
3. Ҳамидулла Болтабоев «Наср ва услуб» Тошкент, «Фан» 1992 104 б
4. Ўрол Носиров «Образларда услуб жилолари» Тошкент, «Фан» 1991 196б
5. Ҳ. Каримов «Ўзбек романларининг тараққиёт тамойиллари»: Услубий қўлланма. – Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 2008 й. – 124 б.